

УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Постановка проблеми Для забезпечення економічного зростання, високих темпів суспільного відтворення та соціальної справедливості в суспільстві особливого значення набуває проведення державою бюджетно-податкової політики. При цьому стратегічне прагнення України інтегруватися до європейської спільноти має бути враховано під час здійснення державного регулювання внутрішніх соціально-економічних процесів, що вимагає коригування цілей та завдань бюджетно-податкової політики з урахуванням не тільки сформованого національного фіскального суверенітету, а й наднаціональних інтересів Європейського Союзу (ЄС) та сучасних тенденцій фінансової глобалізації в світі. Узгодження стратегічних орієнтирів при формуванні єдиного економічного простору на європейському континенті обумовлює необхідність трансформації інструментів вітчизняної бюджетної і податкової практики відповідно до вимог європейських стандартів.

Питання даної теми висвітлюються у у працях А. Вагнера, Дж. М. Кейнса, А. Лаффера, Дж. Стігліца, Ф. Велейоза, В. Танзі, Е. К. Хайеса, Ф. Хейнеммана, П. Шварца І. Ф. Іскакової, Ж. Н. Мамбеталієвої, С. А. Пантюхіної, А. І. Погорлецького, М. А. І. Крисоватим, І. О. Луніною, С. В. Леоновим, І. О. Лютим, П. В. Мельником, Н. С. Педченко, І. В. Салом, А. М. Соколовською, Л. Л. Тарангул, В. М. Федосовим, С. І. Юрієм та ін.

Високо оцінюючи накопичений досвід щодо здійснення бюджетно-податкової політики під впливом інтеграційних процесів, зауважимо, що залишаються відкритими питання удосконалення даних економічних інструментів в контексті регіональних трансформацій.

Об'єктивна потреба у розвитку наукових досліджень з даної проблематики, її актуальність та практична значущість для розвитку економіки України обумовили вибір теми даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою економічної політики держави є бюджетно-податкова політика, яка впливає (конструктивно або деструктивно) на перетворення ринкових аграрних структур національної економіки. Під перетвореннями або трансформацією ринкових структур слід розуміти таку їх форму розвитку, що пов'язана з постійним перетворенням з одного типу на інший під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належить зміна форм і методів ведення конкурентної боротьби, розвиток виробничих та інформаційних технологій, глобалізація, до суб'єктивних – вплив неформальних інститутів та інституцій дії органів влади й управління, опортуністична поведінка окремих господарюючих суб'єктів.

Під ринковою структурою розуміється внутрішня будова ринку, яка описується сукупністю економічних відносин і горизонтальних зв'язків, що виникають між суб'єктами економічної діяльності (елементами системи) або їх групами (мікросистемами); характеризується доступністю інформації про стан ринку класифікацією покупців на ринку, наявністю товарів-аналогів, розміром фірм, що постачають товари на ринок, умовами входу на нього та іншими даними щодо реалізації товарів.

Усі ринкові структури об'єднуються у дві групи. До першої групи належать ті з них, що мають ознаки високої інтенсивності конкуренції: монополістична олігополія (ситуація відсутності домовленості між учасниками ринку), досконала конкуренція та квазіконкурентний ринок. До другої групи відносять ринкові структури, між учасниками яких конкуренція слабка або відсутня. Це так звані ринки олігополії (наявність узгодженої

поведінки між учасниками), чистої монополії. Головним завданням держави в таких умовах є позитивно впливати інтенсифікації конкуренції на внутрішньому ринку, відновлення умов для перетворення низькоконкурентних ринкових структур у висококонкурентні. Для української держави стратегічною метою є підтримка формуванню ринкових структур із високою інтенсивністю конкуренції.

Розвиток конкуренції залежить від існуючих умов для розвитку підприємництва, важливими з яких є ефективність податкової політики і податкової системи. Податкова політика залежить від того, яку роль держава відіграє в економічних процесах і наскільки активно вона впливає на ринковий механізм. Податкове середовище поряд із якістю продукції й послуг, наявністю ефективної стратегії маркетингу і збуту, рівнем кваліфікації персоналу й менеджменту, технологічним рівнем виробництва, доступністю джерел фінансування тощо є одним із факторів, що визначають конкурентоспроможність підприємства [1].

Ефективна податкова політика посередньо, непрямо позитивно впливає на розвиток конкуренції між суб'єктами господарювання, призводить до зменшення можливості реалізації ринкової влади домінуючими господарюючими суб'єктами, стимулюючи раціональність їх поведінки. Проте очевидним є факт: через нестабільність законодавства податкова політика здебільшого перешкоджає суб'єктам підприємництва у підвищенні ефективності їх діяльності і в розвитку виробництва. Така ситуація призводить до необхідності проаналізувати вплив чинної податкової політики в Україні на інтенсифікацію конкуренції на внутрішньому ринку.

Показник обтяжливості є узагальнюючим показником, що характеризує податкову систему в цілому. За обтяжливістю для ведення бізнесу у т. ч. аграрного, у 2012 році, українська податкова система посіла передостаннє – місце серед усіх податкових систем світу. Сукупне податкове навантаження в Україні вдвічі більший цей показник для групи країн, до яких належить наша країна за рівнем ВВП на особу, і дискримінує національних товаровиробників в порівнянні з іноземними конкурентами. Однак, обтяжливість податкової системи визначається не стільки величиною податкових ставок, як складністю й вітчизняного податкового законодавства.

Проведений аналіз показав, що система переобтяжена численними дрібними податками, витрати на облік, контроль і адміністрування яких перевищують надходження від їх сплати. За даними звіту "Ведення бізнесу 2010" (Doing Business 2010), на оформлення і сплату податків компанії щорічно витрачають по 2185 годин робочого часу. Для порівняння: в Естонії лише 11 видів податкових платежів, часові витрати на оформлення становлять 104 години на рік (у 21 раз менше, ніж в Україні), в Казахстані – 34 види податкових платежів і часові витрати на оформлення становлять 156 (у 14 разів). Отже, така кількість податкових платежів стримують розвиток конкуренції на ринках товарів і послуг [7].

Податковий тягар посилюється для підприємств, які працюють у офіційному секторі економіки, оскільки близько 50 % підприємств перебувають у "тіні". Близько третини підприємств офіційного сектору економіки протягом 2008—2010 років були збитковими. Таким чином, увесь тягар податку на прибуток лягає на менш ніж третину функціонуючих вітчизняних підприємств, що знижує їх конкурентоспроможність порівняно з іноземними компаніями й вітчизняними підприємствами, які працюють у тіньовому секторі.

Відмінності в режимі оподаткування українських аграрних товаровиробників мають негативний вплив на трансформацію ринкових аграрних структур (можливість реструктуризувати заборгованість на різних умовах), що призводить до посилення ринкової влади тих учасників, які користуються податковими пільгами, та обмежує конкурентоспроможність інших. Свідченням цього є той факт, що різні податкові пільги надавалися збитковим аграрним структурам.

Через нагромадження податкових пільг набули розвитку тіньові схеми ухилення

від оподаткування та утворилася національна олігархія, у результаті пільгами користуються підприємства й галузі, що їх не і не є основою підвищення конкурентоспроможності національної економіки. А підприємства, що потребують фінансової підтримки для освоєння нових технологій, продуктів, ринків, навпаки, змушені сплачувати більшу частину податків.

Таки чином, диференціація платників податків не забезпечує реалізації обов'язковості їх сплати. Це призводить до зниження стимулів до підвищення ефективності в платників податків, позбавлених податкових пільг, можливості активно запроваджувати нововведення, до нерівномірного розподілу податкового тягаря, тим самим, стримує розвиток конкуренції на продовольчому ринку [4].

Через складність і заплутаність податкового кодексу виникла ситуація, при якій майже всі підприємства стали порушниками законів. За 2009 р. було виявлено порушення у 95,2 % юридичних осіб від загальної кількості перевірених. Негативний вплив створюється внаслідок не виваженого впливу органів державної влади на формування податкової системи.

Обтяжливість податкової системи, високий рівень корумпованості державних інститутів, нечесні методи конкурентної боротьби призвели до скорочення числа підприємств ряду галузей національної економіки, наприклад: в сільському господарстві — на 5,6 %; у переробній промисловості — на 1,2 %, у роздрібній торгівлі — на 5,7 %; у галузі машинобудування — на 3,3 %.

На сучасному етапі у світовій економіці реалізуються дві моделі податкової політики: ліберально-обмежена і соціально-напружена. Перша використовується в країнах, економічна політика яких спрямована на зростання доходів населення за рахунок розвитку його підприємницької активності, нарощуванню виробництва товарів, експансії на нові зовнішні ринки, проте в рамках даної моделі жорстко обмежується частка податкових вилучень, надаються податкові пільги для інвестицій у виробничому секторі; органи влади не втручаються в регулювання підприємницької діяльності. Ліберально-обмежена модель є характерною для Бразилії, Мексики, Китаю.

Друга модель притаманна постіндустріальним країнам, що підтримують високі стандарти соціального забезпечення і споживання населення. Країни, що використовують дану модель вибудовують таку ієрархію пріоритетів: пріоритети першої категорії — забезпечення зайнятості населення, зменшення нерівності в розподілі доходів; пріоритети другої категорії — використання фінансових ресурсів шляхом нарощування зовнішнього боргу, розробка і проведення структурної політики, експансія на світовий ринок капіталів, концентрації передових знань.

Порівнюючи зазначені моделі податкової політики з формами конкурентної політики помітна подібність заохочувальної форми конкурентної політики до ліберально-обмеженої моделі та протекціоністської форми до соціально-напруженої моделі податкової політики при наявності розбіжностей у інструментарії.

Незаперечним є той факт, що податкова політика держави впливає на економічні процеси. При цьому, як зазначає А.А. Соколов:

- наука не може точно визначити наслідки тієї чи іншої дії держави в галузі податків. Це зумовлено тим, що економічна система постійно розвивається, тому знання, які були здобуті про неї в минулому, на даний момент можуть знецінитися, що сприятиме неоднозначному тлумаченню економічних процесів у теоретичних дослідженнях. Звідси й різні погляди на конкретні заходи у сфері податків;

- податкова політика, порівняно з іншими методами стимулювання виробництва, має певну неповороткість, що пов'язано із законодавчим затвердженням будь-яких податкових змін. Це призводить до того, що, по-перше, найрадикальніші зміни можуть бути блоковані, а по-друге, ці зміни, як правило, виявляються запізнаними стосовно реальних потреб;

- податкова політика обмежена у стимулюванні економічних процесів, оскільки

податки є лише частиною перерозподільних відносин, а тому не можуть істотно змінити відносини виробництва й розподілу, а лише скоригувати їх.

В Україні доцільно реалізувати ліберально-обмежену модель податкової політики, що відповідає сучасним глобальним тенденціям. В умовах глобалізації урядам важче встановити надмірне оподаткування, оскільки платникам стає легше перемістити свою діяльність на територію зі сприятливішим податковим кліматом. Отож держави частіше змушені скорочувати податкові ставки з ціллю запобігання "втечі" власної податкової бази до пільгових юрисдикцій, що призводить до загострення податкової конкуренції.

Сьогодні слова А. Сміта про те що підприємець, "власник капіталу, є, власне, громадянином і всього світу та не пов'язаний із будь-якою країною. Він, не зволікаючи, залишить державу, в якій підлягає зневажливим обшукам заради оподаткування обтяжливим податком, або переведе свій капітал у країну, де він може вести справи та користуватися своїм майном без утисків", набувають особливого значення.

Для забезпечення стимулюючого впливу податкової політики зокрема, аграрній економіці необхідно зменшити кількість різновидів податків, стандартизувати вітчизняну систему оподаткування, забезпечити стабільність податкового законодавства на перспективу та усунути диференціацію суб'єктів господарювання.

Із метою стимулювання розвитку конкуренції держава повинна ввести податкові преференції для тих компаній, які:

- 1) протягом періоду (2- роки) демонструють зниження собівартості продукції шляхом впровадження прогресивних технологій, спрямованих на економію матеріальних, трудових, енергетичних та інших видів ресурсів;
- 2) спрямовують кошти на оновлення асортименту й підвищення якості продукції;
- 3) інвестують в інтелектуальний капітал.

Тим компаніям, що є збитковими чи не оновлюють товарний асортимент тощо, преференції потрібно скасувати. Даний підхід сприятиме гармонізації податкової й конкурентної політики, зниженню податкового навантаження, забезпечить рівні можливості для суб'єктів господарювання на ринку.

За допомогою бюджетного субсидіювання можливо сприяти досягненню поставлених цілей, проте з іншої сторони це може призвести до знищення можливості зростання конкурентоспроможності економіки через гальмування структурних змін, та сприяння консервації застарілих технологій.

Одним із методів підвищення конкурентоспроможності агробізнесу на першій стадії розвитку є надання субсидій підприємствам і галузям, які мають реальні можливості виходу на зовнішні ринки. Важливою є підтримка функціонування малого й середнього підприємництва, що створює конкуренцію великому бізнесу.

Регулювання державної допомоги виробникам— це важливий елемент конкурентної політики будь – якої держави. Зростання уваги до практики державного субсидування на міжнародному рівні підтверджує актуальність цього питання. Усталений та динамічний розвиток економіки можливий лише за умови ефективного використання ресурсів, яке забезпечується в умовах чесної конкуренції. Сааме тоді фінансові та трудові ресурси розподіляються на користь найбільш ефективних та перспективних галузей. Будь-яке втручання держави у ці процеси спотворює ринкову конкуренцію, тому в сучасному світі багато уваги приділяється розробленню та впровадженню механізмів, які б дозволили мінімізувати втручання уряду у діяльність виробників.

Посилення інтеграційних процесів на Європейському континенті та у світі в цілому стало поштовхом до реформування системи субсидування. Оскільки зростання міжнародного товарообороту загострювало конкуренцію між національними та закордонними виробниками на вітчизняних ринках усіх країн, багато підприємств чи окремих галузей в умовах глобальної конкуренції втрачали свої позиції. Більшість урядів вдалися до протекціонізму та запровадили системи тарифного і нетарифного захисту своїх виробників, що вело до скорочення обсягів міжнародної торгівлі та нівелювання переваг

міжнародного поділу праці. Починаючи з кінця 40-х років міжнародне співтовариство почало шукати компромісів у правилах міжнародної торгівлі. Постала необхідність розроблення системи правил, яка б дозволяла вести взаємовигідну торгівлю з урахуванням стану економічного розвитку країн - партнерів.

Таким чином, було створено Генеральну угоду з тарифів таторгівлі (ГАТТ), в рамках якої здійснено справжній прорив у системі міжнародної торгівлі. Проте ГАТТ суттєво обмежила лише тарифні заходи регулювання міжнародної торгівлі. Використовуючи нетарифні засоби захисту вітчизняних виробників, країни— Члени ГАТТ стали частіше запроваджувати програми державної підтримки тих виробництв, що не витримували конкуренції на міжнародному ринку. В результаті цього у ряді країн відбулося значне зростання обсягів субсидування національних підприємств.

Україна тривалий час щедро фінансувала ряд галузей економіки та окремі підприємства, вирішуючи у такий спосіб, як правило, соціально-важливі завдання. Проте від державного субсидування виробництва часто виникав протилежний ефект: поглиблювалися структурні диспропорції в економіці та відбувалася консервація неефективних виробництв. Аналіз політики державної підтримки викликає багато питань. Наприклад чи не вдалося б нам досягти набагато кращих результатів для економіки в цілому, якби державні кошти використовувалися на так звані горизонтальні цілі? Чи не значно краще б допомогли ми усім вітчизняним виробникам швидше підвищити свою конкурентоспроможність, якби кошти спрямовувалися на створення сучасної ринкової та технічної інфраструктури, ефективної системи професійної підготовки працівників, на реальну підтримку малого та середнього бізнесу

Відомо, що на стадії становлення підприємств основним джерелом технологічного розвитку є зовнішні ресурси знань, що поглинаються через імпорт, імітацію технологій і закупівлю ліцензій, а головним фактором підвищення конкурентоспроможності є низька вартість ресурсів, продукції, праці, а. В таких умовах зростає необхідність значних грошових ресурсів, яких малі й середні підприємства мають недостатньо. У такому випадку надання субсидій було б дуже доречним.

Як засвідчує проведений аналіз в Україні практика субсидіювання є неефективною, не сприяючи розвитку конкуренції, вона забезпечує переваги окремим суб'єктам господарювання, наслідком чого є монополізація ринків. Іноді субсидіювання підприємств, податкові пільги створюють перешкоди для розвитку конкурентного середовища внаслідок нерівних умов конкуренції. Виникає ситуація, за якої збиткові, неефективні підприємства "успішно" функціонують й займають домінуючі позиції на ринку. Отже неконтрольована державна допомога посилює монополізацію економіки, сприяє лобюванню певними групами й політичними силами власних інтересів, що негативно впливає на розвиток економіки, призводить до неефективного розподілу ресурсів.

Таким чином, існує необхідність в подальших дослідженнях щодо можливого підвищення ефективності впливу бюджетно-податкової політики на формування конкурентного аграрного ринку і розробці рекомендацій щодо регулювання вітчизняного агробізнесу.

Висновки. У контексті позитивного вирішення проблем регіональних трансформацій важливе значення має удосконалення бюджетно-податкової та кредитної політики. Останнім часом особливої ваги набула проблема взаєморозуміння при співробітництві з провідними світовими валютно-фінансовими організаціями як при отриманні системних кредитів (тобто таких, що надаються з метою стабілізації платіжного балансу і для фінансування дефіциту державного бюджету), так і в ході отримання інвестиційних кредитів (які реалізуються в проектах розвитку об'єктів реального сектору економіки). У цьому аспекті особливе значення має регіональне співробітництво яке пропонується здійснювати загальноекономічними організаціями та органами регулювання, у т. ч. в аграрній сфері.

Анотація

Проаналізовано процес бюджетно-податкової політики на регіональному рівні. Охарактеризовано місце і роль системи оподаткування як інструменту фіскальної політики в соціально-економічному розвитку регіону. Запропоновано основні напрями вдосконалення системи оподаткування та субсидіювання для активізації соціально-економічних процесів у регіонах.

Ключові слова: бюджетна політика, податкова політика, аграрна сфера, регіон, ринкова структура, конкуренція.

Аннотация

Проанализирован процесс бюджетно-налоговой политики на региональном уровне. Охарактеризованы место и роль системы налогообложения как инструмента фискальной политики в социально-экономическом развитии региона. Предложены основные направления совершенствования системы налогообложения и субсидирования для активизации социально-экономических процессов в регионах.

Ключевые слова: бюджетная политика, налоговая политика, аграрная сфера, регион, рыночная структура, конкуренция.

Summary

The fiscal policy at the regional level was analyzed. The place and role of the tax system as an instrument of fiscal policy in the socio-economic development of the region were characterized. Main directions of improving the system of taxation and subsidies to enhance socio-economic processes in the region were proposed.

Keywords: fiscal policy, agrarian sphere, region, market structure, competition

Список використаних джерел:

1. Антикризіві заходи в підприємствах АПК: [монографія] / С.М. Іванюта; Полт. держ. аграр. акад. — Полтава: ПДАА, 2003. — 299 с.
2. Барташук Л.П. Державне регулювання економіки в Україні: теоретико-правовий аналіз / Л.П. Барташук // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 25. — С. 67–73.
3. Білик В.О. Розвиток ринкових відносин в аграрній сфері економіки / В.О.Білик // Економіка АПК. — 2001. — № 3. — С. 78–81.
4. Виступ Президента України Віктора Януковича із щорічним Посланням до Верховної Ради України // Економіст. - 2011. -№4.-С. 1-3.
5. Дем'яненко М.А. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М.А. Дем'яненко // Економіка АПК. — 2009. — № 9. — С. 3–9.
6. Єрохін С.А. Динаміка виробництва і структурні зрушення в економіці України в 1990–2003 рр. / С.А. Єрохін // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 10. — С. 3–11.
7. Електронний ресурс: [<http://www.doingbusiness.org>]